

Dr. Ágúst Einarssonar, rektor Háskólans á Bifröst

Hvar eru lausnir á vandamálum framtíðarinnar?

Hver er eiginlega vandi heimsins? Það eru til mörg svör við þessari spurningu. Sagan kennir okkur að fólk hafi fyrr á tímum m.a. óttast drepsóttir, skrímsli, hefnd guða og náttúruhamfarir.

Núna er vandi heimsins hungur, þrældómur, umhverfisvá, misskipting og öfgahyggja. Vandí okkar Íslendinga hefur sjaldnast valdið heiminum áhyggjum því hvers vegna ætti heimurinn yfirleitt að leiða hugann að þessari fámennu þjóð langt frá öðrum?

Af hverju eru Íslendingar sjálfstæð þjóð?

Það að við erum sjálfstæð þjóð nú á tímum eigum við aðeins einu að þakka sem er varðveisla tungumálsins sem okkur tókst vegna Íslendingasagnanna. Menningarlegar rætur okkur lágu svo djúpt að við sem fámenn þjóð lifðum af hörmungar fyrri tíma.

Íslendingar voru um 50.000 talsins við lok þjóðveldisins á seinni hluta 13. aldar og tæpum 500 árum síðar í byrjun 18. aldar vorum við enn um 50.000 talsins og stundum lá við að við þurrkuðumst út. Sagan geymir mörg dæmi um þjóðir sem hurfu inn í stærri þjóðir vegna þess að menningarlegar rætur þeirra rofnuðu.

Nú skilar menningin um 5% til landsframleiðslunnar, fjórfalt meira en landbúnaður og mun meira en stóriðja. Listamenn eiga um helming af þessu en allt fléttast þetta saman. Það eru þúsundir manna sem hafa fulla atvinnu af listsköpun, við skrif, leiklist, myndlist, tónlist, kvikmyndagerð, arkitektúr, listdans og listmálun.

Félagar í Bandalagi íslenskra listamanna eru mörg þúsund talsins og fjöldi annarra starfa fylgir listsköpun. Ekki gæfu rithöfundar mikið út ef prentiðnaðurinn og allt það fólk sem þar vinnur væri ekki til staðar. Það væri ekki mikill tónlistarflutningur eða margar leiksýningar ef ekki væru rafvirkjar og aðrir tæknimenn.

Skapandi atvinnugreinar framtíðarinnar

Innan hagfræðinnar er um þessar mundir verið að ganga skrefinu lengra. Þar er ekki aðeins talað um listir og menningu heldur um skapandi atvinnugreinar. Með því er átt við alla þá hagrænu starfsemi sem byggir á skapandi hugsun. Þetta eru atvinnugreinar eins og listræn starfsemi, fjölmiðlun, prentiðnaður, ráðandi stjórnunarstörf, hönnun, vísindi, rannsóknir, tíska og fleira. Listgreinar eru þarna vitaskuld í fremstu röð en það er margt annað sem telst til skapandi atvinnugreina.

Skapandi atvinnugreinar, sem eru atvinnuvegir framtíðarinnar, eiga sér rætur í list og annarri menningarlegri starfsemi. Nú er um fjórðungur af öllum störfum á vinnumarkaði hérlendis í skapandi atvinnugreinum. Núna er að eiga sér stað atvinnuháttabylting með nýjum verkfærum eins og tölvunni og Netinu. Það er nær ekkert unnið í hagkerfum heimsins án tölvunnar og Netsins.

Utanaðkomandi orka upp úr 1750

Nútímamaðurinn hefur búið á jörðinni í meira en 100.000 ár og í skipulögðum þjóðfélögum í um 12.000 ár. Fyrstu 11.750 árin barðist maðurinn við að hafa í sig og á, reyndi að lifa af og fjölga sér nægjanlega. Listir voru þó skammt undan, í myndum, listmunum, tónlist og fleiru. Listsköpun hefur fylgt mannum lengur en flest annað og þörfin fyrir list er mjög nálægt hinum lífsnauðsynlegu verkefnum að afla sér fæðu og halda á sér hita til að geta lifað.

Fyrir um 250 árum eða upp úr 1750 gerðust merkilegir hlutir. Þá gerbreyttist samfélag manna. Þá hófst iðnbyltingin og önnur orka en vöðvaorka varð ráðandi þáttur í umhverfi mannsins. Fram að því hafði vöðvaorka manna og dýra verið nær eina orkan í samfélagi mannsins. Aðalatvinnuvegurinn fyrir þann tíma var landbúnaður og önnur frumframleiðsla, eins og fiskveiðar og námugróftur.

Eftir 1750 varð utanaðkomandi orka lykilatriðið. Frumframleiðslan varð hlutfallslega mun minni en áður, iðnaðarsamfélagið réð ríkjum á 19. öldinni og á 20. öldinni tók þjónustusamfélagið við sem ráðandi atvinnuvegur. Á 21. öldinni mun framleiðsla í skapandi atvinnugreinum vera í forgrunni.

Fólksfjölgun og hugsanleg óhjákvæmileg tortíming

Ef við eigum að lifa á jörðinni og mæta vaxandi umhverfisvandmálum og mikilli fólksfjölgun verðum við að hugsa öðruvísi. Fyrir 2000 árum við fæðingu Krists var íbúafjöldi jarðarinnar 130 milljónir, um 1900 eða fyrir rúmum 100 árum lifðu 1,3 milljarður manna á jörðinni. Núna árið 2008 lifa á jörðinni 6,6 milljarðar manna og eftir 17 ár eða 2025 verða það 8,6 milljarðar manna. Nú svelta um 20% mannkyns heilu hungri eða 1,5 milljarður manna.

Í menningu er fólgin lykill að lausnum á vandamálum nútímans og framtíðarinnar. Við getum ekki vænst framtíðar nema við sýnum umburðarlyndi, víðsýni, samkennd og skapandi hugsun.

Annars fer fyrir okkur eins og hinn heimsþekkti vísindamaður Enrico Fermi spáði. Hann sagði að sérhvert samfélag tortími sjálfu sér með aukinni tæknivæðingu og ekkert geti komið í veg fyrir það. Þetta sé ástæðan fyrir því að við höfum aldrei getað greint neitt þróað líf í geimnum.

Það er býsna margt sem bendir til þess að maðurinn muni gera jörðina óbyggilega á næstu 100 til 200 árum eða jafnvel fyrr. Hvort sem þessi kenning er rétt eða að fjarlægðir alheimsins séu svo miklar að við náum aldrei sambandi við aðra eða aðrir við okkur skal hér ósagt látið, en hlutverk menningar í hinni nýju heimssýn er lykilatriði.

Nágrannakærleikur er lykilinn

Listir og önnur menning, sérstaklega trúarbrögð, eru í eðli sínu friðsæl og vilja yfirleitt vel. Það eru þau viðhorf sem þurfa að ráða en ekki hroki, öfund, reiði, leti, græðgi, ofát og siðblinda. Þessi upptalning eru hinar svokölluðu sjö dauðasyndir en eins og Tómas frá Aquino sagði ber ekki að skilja þær þannig að þær leiði bókstaflega til dauða heldur sýna þær hvernig við eigum að hegða okkur.

Dótt menningarleg starfsemi sé í eðli sínu friðsöm er hún alltaf að leita að rými fyrir sig og þá sem hana stunda. Þannig er það ekki tilviljun að fyrsta verk allra einræðisherra sögunnar er að banna eða takmarka vinnu listamanna, eins og rithöfunda, listmálara og tónlistarmanna.

Samstaða og samvinna er þó ekki lengur æskileg heldur lífsnauðsynleg, ekki hvað síst gagnvart börnum okkar og barnabörnum. Hér getur menningarleg starfsemi vísað veginn eins og áður hefur gerst í sögu mannsins í tengslum við trúarbrögð. Munurinn á núna og þá er að nú er enginn til að vísa þennan veg nema menningarleg hugmyndafræði.

Áður fyrir gátu ný lönd, nýjar auðlindir og önnur verðmæti jarðarinnar og meiri tækni skilað okkur fram á við. Það á ekki við lengur. Núna þarf nýja, frjóa, skapandi og friðsæla hugsun til að tryggja framtíðina. Menningin miðlar þessari hugsun ef við viljum taka á móti boðskap hennar.